

Szerző: Laskai Anna

Kiadás helye, éve: MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum, 2019

DOI-szám: 10.23714/mza.10011_NKFIH_123819

„Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei*

Nekem nem kellene kritikusok és azt hiszem a közönségnek sem. Csodálkozom, hogy csak ennyi történt. Bizonyos vagyok benne, hogy a kritikus urak vissza fognak térni hozzánk, különben nem lenne írniauk. Előbb-utóbb mégis rá lesznek kényszerülve, hogy kritikákat írjanak, hiszen nem a hallgatás a kenyerük. Majd ha a szerkesztő urak reklamálják náluk az anyagot, meglátjuk, mit írnak akkor, ha nem zenekritikákat.¹

Ekképpen nyilatkozott Dohnányi Ernő 1924 novemberében a *Ma Este* című lapnak a zeneszerző korai karmesteri recepciójának talán legválságosabb évében, amikor egy október 13-án lezajlott hangversenyt követően valóságos sajtóbotrány bontakozott ki. Azonban sem a Filharmóniai Társaság történetéről szóló kötetek, sem pedig a Dohnányi-irodalom nem számolt be a szóban forgó eseményről, annak ellenére, hogy a kritikusok célkeresztjében nem elsősorban a zenekar, hanem inkább a karmester Dohnányi állt. Feltételezhető, hogy az 1924 végén kirobbant sajtóháborúnak nem kevesebb lehetett a célja, mint az akkoriban az Egyesült Államokban vendégkarmesterként nagy sikerrel fellépő zeneszerző hazai pozíciójából történő eltávolítása.

Mindeddig igen kevés információval rendelkezünk Dohnányinak a Filharmóniai Társaság élén eltöltött tevékenységéről, s azon belül is korai karmesteri recepciójáról. Legújabb kutatásaim során azonban kiderült, hogy az 1919-től a zenekar irányítását elvállaló, karmesteri tapasztalatokkal nem rendelkező Dohnányi meglehetősen ambivalens kritikai fogadtatásban részesült pályája kezdeti időszakában. Ráadásul Dohnányi zeneéletbeli helyzete sem volt stabil a szóban forgó, politikailag meglehetősen bizonytalan időszakban. A Tanácsköztársaság utáni új hatalmi berendezkedés, úgy tűnik, rögtön az 1920-as évek elején megpróbált békejobbot nyújtani az előző rezsim zenei direktóriumában szerepet vállaló zeneszerzőnek: gondoljunk

* Az MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívuma által 2019. május 28-29-én a Zenetudományi Intézetben megrendezésre került „A 20. századi zenetörténeti források hitelessége” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. Jelen tanulmány az NKFIH K 123919-es számú pályázata és az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Program támogatásával jött létre.

¹ N.N., „Nekem nem kellene kritikusok”, *Ma Este* 2/43 (1924. november 6.): 1.

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei csak az 1922-es szegedi díszdoktori, vagy az 1924-ben Dohnányinak adományozott kormányfőtanácsosi címre.

Áttekintésemben az 1924 őszén lezajlott kritikabotrány legfőbb állomásait járom körül és megkísérlem rekonstruálni a koncert utáni több szálon futó eseményeket, különös figyelmet fordítva arra a kérdésre, hogy a rendelkezésünkre álló források, legfőképpen a sajtóban megjelent információk mennyiben tekinthetők hitelesnek. Mivel az események megrajzolásához elsősorban sajtótermékekre támaszkodhatunk, körültekintően kell viszonyulnunk a napilapokban megjelent kritikákhoz. Nem mindegy ugyanis, hogy az írás milyen lapban látott napvilágot, illetve, hogy az zenei szakírótól, vagy zeneileg nem képzett újságírótól származik-e. Kérdéses ugyanakkor az is, hogy az együttes tagjai vajon használhatták-e a sajtót, és ha igen, lehettek-e olyan zenekari tagok, akik éppen Dohnányi ellen kívánták alkalmazni azt.

Vizsgálódásom során elsősorban irattári dokumentumokra, sajtógyűjtésre, jegyzőkönyvekre, illetve próbák alkalmával vezetett naplókra támaszkodom, amelyeket a Filharmóniai Társaság archívuma őrzött meg. Ezek ugyanis segítségül szolgálnak az események feltárásához és valamelyest árnyalhatják a sajtótermékekben megjelent információk igazságtartalmát.

A források értékelése előtt azonban szeretném röviden összefoglalni a zenekar és a kritikusok között kialakult konfliktushelyzet kiindulópontját (*1. táblázat*). A Filharmóniai Társaság 1924. október 13-i évadnyitó koncertjén Bruckner 9. szimfóniája, Dvořák *Négy bibliai éneke*, Dohnányi Ünnepi nyitánya és Marschner egyik áriája szerepelt. A Dohnányi vezényelte koncertről másnap hat kritika látott napvilágot olyan zenei szakírók tollából, mint Jemnitz Sándor, Tóth Aladár, Haraszi Emil vagy Péterfi István. A kritikák többsége ugyanakkor meglehetősen elutasító hangnemben számolt be az első bérleti hangversenyről: a recenzensek túlnyomó része a zenekar teljesítményén túl a grandiózus Bruckner szimfóniában eszközölt húzásokat utasította el. Köztudomású, hogy Bruckner szimfóniái több változatban maradtak fenn, s ennek következtében többféle kiadásuk látott napvilágot.² Sajnálatos módon a Filharmóniai Társaság kottatárában fennmaradt partitúrák jelenleg nem hozzáférhetők. Ezek ismerete nélkül nem tudhatjuk, hogy a kritikákban említett húzások milyen mértékűek lehettek, s egyáltalán: hogy a magyarországi dirigensek milyen művekben, illetve milyen gyakorisággal

² Lásd a Grove-lexikon Bruckner szócikkének Timothy L. Jackson által írt „Versions of the Symphonies” című alfejezetét. Jackson, Timothy L., „Bruckner. 7. Versions of the Symphonies”, in Stanley Sadie and John Tyrrell (szerk.), *The New Dictionary of Music and Musicians. Vol. IV.* (London: Macmillan, 2001): 468–471.

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei alkalmazhattak efféle húzásokat ebben az időszakban.³ Megemlítendő ugyanakkor, hogy Dohnányi korábban, 1920. január 12-én tűzte együttese műsorára Bruckner monumentális 7. szimfóniáját,⁴ amelyet – a *Szózat* című napilap kritikusa szerint – szintén jelentős húzásokkal adott elő a zenekar.⁵

³ További kutatásokat igényel annak a kérdésnek a tisztázása, hogy a magyarországi gyakorlatban milyen mértékű változtatásokat alkalmaztak a karmesterek.

⁴ A koncertre vonatkozó adatokat lásd az MTA BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum által működtetett Budapesti Hangversenyek Adatbázisában (az alábbiakban hivatkozott linkek mindegyike ebből az adatbázisból származik, rövidítése a továbbiakban MZA KAB): http://db.zti.hu/koncert/koncert_Kereses.asp (Utolsó megtekintés: 2019. július 1.). Ide: MZA KAB: http://db.zti.hu/koncert/koncert_Adatlap.asp?kID=3762 (Utolsó megtekintés: 2019. július 1.)

⁵ R. M., [Cím nélk.], *Szózat* (1920. január 12.).

1. táblázat: Az 1924-es sajtóbotrány állomásai

Dátum	Esemény	Forrás	Részletek
1924. október 9. 10 ⁰⁰ –13 ⁰⁰	Próba Dohnányi vezényletével	Próbanapló	A próba anyaga: Anton Bruckner: IX. szimfónia
1924. október 10. 10 ⁰⁰ –13 ⁰⁰	Próba Dohnányi vezényletével	Próbanapló	A próba anyaga: Anton Bruckner: IX. szimfónia Dohnányi: Ünnepi nyitány
1924. október 11. 10 ⁰⁰ –12 ³⁰	Próba Dohnányi vezényletével	Próbanapló	A próba anyaga: Anton Bruckner: IX. szimfónia, d-moll Dohnányi: Ünnepi nyitány, op. 31 Heinrich Marschner: <i>Hans Heiling</i> - ária Antonín Dvořák: <i>Négy bibliai ének</i>
1924. október 12. 10 ⁰⁰ –14 ⁰⁰	Nyilvános főpróba Dohnányi vezényletével a Zeneakadémián	Hangversenyműsor /Próbanapló	A próba anyaga: Bruckner: IX. szimfónia, d-moll Dohnányi: Ünnepi nyitány, op. 31 Heinrich Marschner: <i>Hans Heiling</i> - ária Antonín Dvořák: <i>Négy bibliai ének</i>
1924. október 13.	Hangverseny (1. bérleti hangverseny) Dohnányi vezényletével a Zeneakadémián	Hangversenyműsor	Műsor: Anton Bruckner: IX. szimfónia, d-moll Heinrich Marschner: <i>Hans Heiling</i> - ária Antonín Dvořák: <i>Négy bibliai ének</i> . a) Wassern zu Babylon b) Sende dich zu mir c) Augen zu den Bergen d) Singet ein neues Lied Dohnányi: Ünnepi nyitány, op. 31
1924. október 14.	Kritikák a hangversenyről	Sajtó	Jemnitz Sándor, „Első filharmonikus hangverseny”, <i>Népszava</i> LII/229 (1924. október 14.): 6–7. (T-th), [Tóth Aladár], „Első filharmonikus hangverseny”, <i>Pesti Napló</i> LXXXV/216 (1924. október 14.): 13. (Sp.), [Spur Endre], „Az első filharmóniai hangverseny”, <i>Szózat</i> VI/227 (1924. október 14.): 12. (h. e.), [Haraszti Emil], „Filharmónia”, <i>Budapesti Hírlap</i> XLIV/216 (1924. október 14.): 8.

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei

Dátum	Esemény	Forrás	Részletek
			(p.i.), [Péterfi István], „A Filharmóniai Társulat első hangversenye”, <i>Világ</i> LV/216 (1924. október 14.): 12. (b.), „Filharmóniai hangverseny”, <i>Pesti Hírlap</i> XLVI/216 (1924. október 14.): 10.
1924. október 20.	Névtelen hangverseny-látogató cikke a <i>Zeneközlöny</i> -ben	Sajtó	N.N., „A Zeneközlöny tek. szerkesztőségének Budapesten”, <i>Zeneközlöny</i> XIV/3 (1924. október 20.): 1–2.
1924. október 26.	2. bérleti hangverseny főpróbája Dohnányi vezényletével a Zeneakadémián	Hangversenyműsor	A próba anyaga: Franz Schubert: VIII. szimfónia, C-dúr, D 944 Manuel de Falla: <i>Éj a spanyol kertekben</i> Anatolij Konsztantyinovics Ljadov: <i>Baba Jaga</i> . Szimfonikus festmény, op. 56
1924. október 27.	2. bérleti hangverseny Dohnányi vezényletével a Zeneakadémián	Hangversenyműsor	Műsor: Franz Schubert: VIII. szimfónia, C-dúr, D 944 Manuel de Falla: <i>Éj a spanyol kertekben</i> Anatolij Konsztantyinovics Ljadov: <i>Baba Jaga</i> . Szimfonikus festmény, op. 56
1924. október 28.	Kritika, sajtóhíradás	Sajtó	N.N., „A zenekritikusok kivonultak a filharmónikusok második hangversenyének főpróbájáról. Nyilatkozatban tiltakoznak a sérelmek ellen.”, <i>Az Est</i> XV/228 (1924. október 28.): 13. N.N., „Kavarodás a kedvezőtlen kritika miatt. A zenekritikusok nem írnak a filharmonikusok és a Rózsavölgyi-cég hangversenyeiről”, <i>Az Ujság</i> XXII/228 (1924. október 28.): 11. N.N., „A sajtó durva megsértése miatt nem számolhatunk be a filharmóniai hangversenyről. A zenekritikusok szindikátusának határozata egy hangversenyrendező cég és a filharmóniai társulat magatartásáról”, <i>Esti Kurir</i> II/228 (1924. október 28.): 4. N.N., „Zenekritikusok afférje a Filharmóniai Társasággal”, <i>Magyarország</i> XXXI/228 (1924. október 28.): 13.
1924. október 29.	6. választmányi ülés	Jegyzőkönyvi bejegyzés	Az október 26-iki főpróba eseményeinek leírása, a tényleges konfliktushelyzet kiindulópontja
1924. október 31.	7. választmányi ülés	Jegyzőkönyvi bejegyzés	Az ülés egyetlen témája a sajtóval kialakult konfliktus.

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei

Dátum	Esemény	Forrás	Részletek
1924. november 5.	Sajtóhíradás	Sajtó	N.N., „Dohnányi és a zenekritika”, <i>Pesti Napló</i> LXXV/234 (1924. november 5.): 12.
1924. november 6.	Sajtóhíradás, interjú	Sajtó	N.N., „»Nekem nem kellene kritikusok« — Írja Dohnányi Ernő — a Ma Este új számában”, <i>Esti Kurir</i> II/235 (1924. november 6.): 8. N.N., „Nekem nem kellene kritikusok”, <i>Ma Este</i> II/43 (1924. november 6.), 1.
1925. január 6.	Sajtóhíradás	Sajtó	N.N., „A filharmonikusok és a sajtó”, <i>Budapesti Hírlap</i> XLV/4 (1925. január 6.): 8.

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei

Egyértelmű azonban, hogy a vita kirobbanását az 1924. október 13-án lezajlott hangverseny⁶ után megjelent beszámolók indították el, amelyek nem csupán a Bruckner-műben eszközölt húzásokat nehezményezték, de az előadás kvalitásairól is elmarasztaló véleményt fogalmaztak meg. Ilyen beszámolót jelentetett meg a hangverseny után például Jemnitz Sándor, az ellenzéki *Népszava* című lap zenekritikusa:

Az előadás Dohnányi Ernő vezénylete alatt – ki kell mondanunk – gyatra volt és megértetés helyett csak újabb félremagyarázásokra adott alkalmat. Kezdve az első tételben észlelt, merőben indokolatlan és zeneietlen húzástól, egészen a lehetetlen időmértékekig, az interpretáció súlyos és láncolatos kifogások alá esett. A lassú részeket mindvégig türelmetlen gyorsítások tették nyugtalanokká, míg a Scherzo „Bewegt, lebhaft”-jából a főpróbán „In doppio movimento”, este pedig áttekinthetetlen zűrzavar lett. A főtémákat eredetileg bensőséges, sőt olykor extatikus jellegükből végkép kiforgatva, a legközönyösebb és legridegebb tolmácsolásban darálták le. [...] Így nem szabad, mert így nem lehet muzsikálni!⁷

Meglepő ugyanakkor, hogy Jemnitz, aki éppen 1924-ben kezdte el zenekritikusi pályáját a *Népszavánál*, ennyire éles hangot ütött meg kritikájában. Írásából egyértelműen érzékelhető, hogy elsősorban a zenekar vezetőjének, Dohnányinak a teljesítményét bírálta. Elképzelhető ugyanakkor, hogy maga a kritikus is – aki az ország határain kívül, Németországban tanulta a karmesterséget, és egy rövid ideig külföldön dirigensként is működött⁸ – vágyhatott a Filharmóniai Társaság elnökkarnagyi székére, vagy legalábbis szerette volna magát kipróbálni karnagyként.⁹ A kritikus szakmai féltékenységéből is következhetett az is, hogy Dohnányi később, 1945-ben Jemnitz közbenjárása eredményeképp került fel a háborús bűnösök listájára.¹⁰

Hasonlóan elmarasztaló gondolatokat közölt a mindössze 26 éves Tóth Aladár a *Pesti Napló* hasábjain, ő azonban Jemnitzcel szemben nem elsősorban Dohnányit, hanem a zenekar teljesítményét kritizálta:

⁶ MZA KAB: http://db.zti.hu/koncert/koncert_Adatlap.asp?kID=4504 (Utolsó megtekintés: 2019. július 1.).

⁷ Jemnitz Sándor, „Első filharmonikus hangverseny”, *Népszava* LII/229 (1924. október 14.): 6–7. Ide: 7.

⁸ Breuer János, „Jemnitz Sándor, a lipcsei diák”, *Muzsika* XXXVII/7 (1994. július): 25–27. Ide: 26.

⁹ Ezt támasztja alá Jemnitz Arnold Schönbergnek írt 1912. augusztus 21-i levele, amelyben a következőképpen fogalmazott: „Koncertkarmester szeretnék lenni, kezdetként bármilyen kisváros filharmonikus zenekarának vezetője; lehetőleg a filharmonikus énekkaré is!” Lásd: Breuer János, „Jemnitz Sándor levelei Arnold Schoenbergnek”, *Magyar Zene* XXXIV/4 (1993. december): 344.

¹⁰ Breuer János, „Zenei élet, kultúrpolitika, 1949. Jemnitz Sándor naplójából”, *História* VI/2 (1984): 29–31. Ide: 30. Breuer írása az interneten is elérhető: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/84-02/ch12.html> (Utolsó megtekintés: 2019. július 1.)

Filharmonikusaink úgy látszik ellensúlyozni akarták a német Bruckner-tüntetést: tüntetően elhanyagolták a IX. szimfónia partitúráját, sőt gyakran még a partitúra előjelzéseit sem vették figyelembe. Nem elégedtek meg azzal sem, hogy Bruckner a tervezett négy tétel közül csak az első hármat komponálhatta meg. Az első tételt ugyanis még ezen felül egy ügyes húzással megrövidítették. Az ilyen előadással azonban, nemcsak Bruckner, hanem a Filharmóniai Társaság is meg fog „rövidülni”. Ilyen prologus után, félünk, még több üres székkal fogunk találkozni a következő hangversenyeken.¹¹

Jemnitz Sándor ezen időszakból fennmaradt naplója alapján ugyanakkor kiderül, hogy az október 12-én lezajlott nyilvános főpróbát követően – a feljegyzések alapján nem első alkalommal – Tóth Aladárral ebédelt együtt. Elképzelhető, hogy a két, jelentős mértékben negatív hangvételi kritika szerzője már az ebéd során megfogalmazta elutasító véleményét az előadásról és valószínűnek tarthatjuk, hogy beszélgetésük formálhatta véleményalkotásukat.

A fent idézett két kritikán kívül azonban voltak olyan beszámolók is – például a *Pesti Hírlap*¹² és a *Szózat*¹³ című lapban megjelent írások –, amelyek nem vették észre, vagy nem emelték ki a húzásokat, sőt még a hangverseny hiányosságaira sem figyeltek fel. A Bruckner-szimfóniában alkalmazott húzásokat például olyan zenei szakírók sem említették, mint a *Budapesti Hírlap* kritikusa, Haraszi Emil, a *Szózat* újságírója, Spur Endre, vagy a *Világ* zenekritikusa, Péterfi István: az előadás gyengeségeit pedig mindhárman a próbák hiányával magyarázták.¹⁴ A Filharmóniai Társaság irattárában fennmaradt próbanaplók alapján pontosan tudható, hogy a nyilvános főpróba előtt valóban igen kevés alkalommal, összesen háromszor próbált Dohnányi a zenekarral.¹⁵ Azonban, mint ahogy a filharmonikusok repertoárlistája alapján kiderül, a zenekar nem első alkalommal játszotta Bruckner 9. szimfóniáját, hiszen – bár jóval korábban, de – Kerner vezetése alatt már egy 1906-os koncerten elhangzott a mű második, Scherzo tétele,¹⁶ majd 1917-ben a teljes szimfóniát műsorára tűzte az együttes.¹⁷

¹¹ (T-th), [Tóth Aladár], „Első filharmonikus hangverseny”, *Pesti Napló* LXXV/216 (1924. október 14.): 13.

¹² (b.), „Filharmóniai hangverseny”, *Pesti Hírlap* XLVI/216 (1924. október 14.): 10.

¹³ (Sp.), [Spur Endre], „Az első filharmóniai hangverseny”, *Szózat* VI/227 (1924. október 14.): 12.

¹⁴ (h. e.), [Haraszi Emil], „Filharmónia”, *Budapesti Hírlap* XLIV/216 (1924. október 14.): 8.; (p.i.), [Péterfi István], „A Filharmóniai Társulat első hangversenye”, *Világ* LV/216 (1924. október 14.): 12.

¹⁵ A szóban forgó próbanaplót a Filharmóniai Társaság archívuma őrzi.

¹⁶ MZA KAB: http://db.zti.hu/koncert/koncert_Adatlap.asp?kID=11635 (Utolsó megtekintés: 2019. július 1.).

¹⁷ Csuka Béla, *Kilenc évtized a magyar zeneművészet szolgálatában. A Filharmóniai Társaság Emlékkönyve 90 éves jubileuma alkalmából* (Budapest: Filharmóniai Társaság, 1943), 122.

2. táblázat: Az 1924-es Bruckner-szimfónia előadása előtti próbák a Filharmóniai Társaság próbanaplója alapján

Próba száma	Próba dátuma	Próba ideje	Karnagy	Közreműködő	Műsor	Időtartam (óra, perc)	
1.	1924. október 9.	10 ⁰⁰ -13 ⁰⁰	Dohnányi	Schwarz József	Bruckner: IX. szimfónia	3	–
2.	1924. október 10.	10 ⁰⁰ -13 ⁰⁰	Dohnányi	Schwarz József	1. Bruckner: IX. szimfónia 2. Dohnányi: Ünnepi nyitány	3	–
3.	1924. október 11.	10 ⁰⁰ -12 ⁴⁵	Dohnányi	Schwarz József	1. Bruckner: IX. szimfónia 2. Dohnányi: Ünnepi nyitány 3. Marchner: <i>Hans Heiling</i> -ária 4. Dvořák: <i>Négy bibliai ének</i>	2	45
4.	1924. október 12. (nyilvános főpróba)	11 ⁰⁰ -14 ⁰⁰	Dohnányi	Schwarz József	1. Bruckner: IX. szimfónia 2. Dohnányi: Ünnepi nyitány 3. Marchner: <i>Hans Heiling</i> -ária 4. Dvořák: <i>Négy bibliai ének</i>	3	–

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei

Mint ahogy a fenti táblázatból (2. táblázat) is látszik, a négy próba közül csak egyetlen olyan alkalom volt, amikor kizárólag a Bruckner szimfóniával foglalkozott a zenekar – a többi próbán a hangverseny szereplő további kompozíciók betanulása is részét képezte a munkafolyamatnak. A próbanaplók adatai tehát magyarázatul szolgálhatnak ahhoz, amit a kritikusok is kifogásoltak, mégpedig azt, hogy az együttes nem a megfelelő színvonalon adta elő Bruckner technikai követelményeit és hosszúságát tekintve is egyaránt kimerítő szimfóniáját.

A Filharmóniai Társaság sajtógyűjteménye ugyanakkor csupán a néhány nappal később megjelent cikkeket őrizte meg, a közvetlenül a koncert utáni – és valójában az egész vitát elindító – elmarasztaló kritikák egyike sem található meg a gyűjteményben. Éppen ezért feltételezhető, hogy az együttes tendenciózusan nem tartotta meg az eseménysorozatot elindító, legkorábban megjelent negatív hangételű beszámolókat.

Az első kritikák megjelenése után, a konfliktus kibontakozásának következő állomása az 1924. október 20-án, a *Zeneközlöny* vezércikkékként megjelent – egy névtelen hangversenylátogató (valószínűleg a szerkesztőség) tollából származó – nyílt levél volt, amelynek célja nem más lehetett, mint védelmébe venni Dohnányit és filharmonikusait az elmarasztaló zenekritikusokkal szemben.¹⁸

Mint a sajtó berkeiben járatos ember, hetekkel ezelőtt tudtam, hogy a filharmóniai társaság és illusztris vezetőjük, Dohnányi Ernő a sárga földig, sőt még az alá is lelesznek rántva. Épp ezért egy csöppet sem voltam meglepve, midőn a hangverseny utáni „objektív” kritikákat elolvastam. Ezekben legelső művésztestületünk és Dohnányi olyan nyilvánvaló tendenciózus jóakarattal vannak lesajnálva, amit művelt hazai művészetet megbecsülő országban két ilyen faktorial szemben még akkor sem tennének meg, ha igaz ok is volna reá. Hogy ennek mi a tendenciája, azt is egészen nyíltan megmondhatom: Dohnányit, mint a filharmónia elnök-dirigensét akarják elgáncsolni s helyébe valamelyik külföldön élő fiatal magyar karmestert behozni.¹⁹

Bár a nyílt levél sorai szándékosan eltervezett megbuktatást sugallnak, mégsem egyértelmű, hogy a cikk ismeretlen írója pontosan milyen személyekre utalhatott egyrészt az eljárással, másrészt pedig a Dohnányi helyére állítani tervezett külföldön élő fiatal magyar karmesterrel kapcsolatban.

¹⁸ N.N., „A Zeneközlöny tek. szerkesztőségének Budapesten”, *Zeneközlöny* XIV/3 (1924. október 20): 1–2.

¹⁹ Uott.

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei

Az ebben az időszakban külföldön működő karmesterek közül megemlítendő például Reiner Frigyes, Szenkár Jenő, Széll György vagy Fleischer Antal, akik zsidó származásuk következtében feltételezhetően nem véletlenül az ország határain kívül kezdték el karrierjüket. Az 1920-as évek Horthy-Magyarországában ugyanis igen erős volt az antiszemitizmus, amely gátolhatta hazai kinevezésüket és megítélésük is minden bizonnyal hátrányosabb volt Dohnányiéval szemben.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a nyílt levelet közreadó *Zeneközlöny* című folyóiratot a zenekar hangversenyeit rendező – és kiadóként is működő – Rózsavölgyi cég publikálta, így az sem kizárt, hogy a megjelent írás a zenekar tagjainak állásfoglalását jeleníti meg.²⁰ Ugyan a névtelen hangversenylátogató cikke nem él sértő szófordulatokkal, ám feltételezéseit – miszerint a cél az volt, hogy megbuktassák Dohnányit – nem csupán a témában illetékes újságírók, de az egész zenekritikus közösség támadásként értelmezte. Ennek következtében a Filharmóniai Társaság következő, október 23-i hangversenyéről a napilapok – a koncertről beszámoló kritikák helyett – az 1912-ben megalakult Budapesti Napilapok Zenekritikusainak Szindikátusa²¹ által megfogalmazott nyilatkozatát közzé tették, amely szerint a kritikusok mindaddig nem számolnak be az együttes hangversenyeiről, míg nem kapnak elégtételt sérelmeikért.²²

Szintén a *Zeneközlöny* aláírás nélkül megjelent írása foglalta össze legpontosabban a szóban forgó esemény legfontosabb mozzanatait és egyúttal rávilágított a kritikusok által kiadott nyilatkozat keletkezésének legfőbb okaira és az őket ért sérelmekre.

Ugyancsak a második filharmonikus hangverseny nyilvános főpróbáján egy másik incidens is történt. A főpróbákon ugyanis a kritikusok egy része a Zeneakadémia tanári páholyaiban szokott helyet foglalni. Mivel azonban előfordult, hogy akárhány illetéktelen egyén is ellepte a páholyokat, e főpróbára hirtelen visszavonták az engedélyt

²⁰ A Rózsavölgyi céggel az együttes tagjainak is lehetett személyes kapcsolata. Elképzelhető, hogy a *Zeneközlöny* szerkesztőségének tagja, Hoppe Rezső rokon viszonyban állhatott a zenekar brácsaszólamában helyet foglaló Hoppe Istvánnal.

²¹ A zenekritikusok szindikátusa 1912-ben alakult meg. Lásd: N.N., „A budapesti zenekritikusok szindikátusának megalakulása”, *Pesti Napló* LXIII/77 (1912. március 30.): 14. A *Színházi Hét* című lap szerint az Operaház épületében egy külön szobát tartottak fenn a zenekritikusok számára, amelyben a később elhúzódozó előadások után megírhatták bírálatukat, vagy éppen kipihenheték magukat a kritikusok – valószínűleg ez utóbbi miatt nevezte az intézmény egyik inasa ezt a helyiséget tréfásan „szindikátusi szobának”. Lásd: S. R., „A zenekritikusok szobája az Operaházban”, *Színházi Hét* III/44 (1912. december 22–29.): 17.

²² Lásd például: N.N., „A zenekritikusok kivonultak a filharmonikusok második hangversenyének főpróbájáról. Nyilatkozatban tiltakoznak a sérelmek ellen.”, *Az Est* XV/228 (1924. október 28.): 13; N.N., „Kavarodás a kedvezőtlen kritika miatt. A zenekritikusok nem írnak a filharmonikusok és a Rózsavölgyi-cég hangversenyeiről”, *Az Ujság* XXII/228 (1924. október 28.): 11; N.N., „A sajtó durva megsértése miatt nem számolhatunk be a filharmóniai hangversenyről. A zenekritikusok szindikátusának határozata egy hangversenyrendező cég és a filharmóniai társulat magatartásáról”, *Esti Kurir* II/228 (1924. október 28.): 4.

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei

s a páholyok megteltek a Zeneakadémia tanáraival [...]. Így némelyik kritikusnak, aki nem gondoskodott idejekorán jegyről, pld. Kern Aurélnak, az Opera volt igazgatójának a zsúfolt teremben nem jutott ülőhely. Mivel pedig állni nem szabad a Zeneakadémiában, az ülőhelyekről kiszorult kritikusok azzal vádolták meg a filharmonikusokat[,] s a Rózsavölgyi céget, hogy bosszúból szándékosan rendezték úgy a dolgot, hogy az illető kritikusok ne kapjanak helyet. Ezért a fővárosi napilapok zenekritikusai rögtön szindikátusba tömörülve elhatározták, hogy a Rózsavölgyi cég hangversenyeiről s így a filharmonikusokéiról sem írnak addig egy szót sem, míg méltó elégtételt nem kapnak a „paralitikus” jelzőért s a kitessékelésért.

A kritikusok eljárásáról, miszerint nem számolnak be a filharmonikusok hangversenyeiről ugyanakkor a *Zenei Szemle* „Kritika a zenekritikáról” című, aláírás nélkül megjelent vezércikke a következő, meglehetősen ironikus megállapítást tette: „Azóta két filharmonikus hangverseny is volt, egyikről sem írtak. Szegény pesti közönség most aztán máig nem tudja, hogy vajjon [sic!] tetszett-e neki az a két előadás, amelyiken jelen volt, vagy sem?” Arra a kérdésre azonban, hogy a közönség igényli-e a kritikát egy hangverseny megítéléséhez, arra Dohnányi a dolgozat elején idézett nyilatkozatának első mondatában maga is választ adott: a zeneszerző ugyanis egyenesen azt állította, hogy nincs szüksége zenekritikára és szerinte a közönségnek sem.²³

Ugyanakkor az sem kizárt, hogy a konfliktus háttérében korábbi események állhattak, melyeknek forrását éppen Dohnányi közvetlen környezetében, mégpedig az együttesen belül kell keresnünk. A szóban forgó megbuktatási kísérlet előtti évben, 1923-ban a Társaság jegyzőkönyvei ugyanis rögzítettek egy Dohnányi elleni puccskísérletet, amelyet a zenekar egyik muzsikusa indított el. Az irat szerint Fekete Gyula, az együttes 2. hegedűszólamának tagja indítványozta az elnök-karnagy ellen irányuló eljárást. Ennek alapján Fekete, az elnökségi tagok jelenléte nélkül olyan határozatot hozott, amely alapján a következő évad folyamán Dohnányi mindössze csupán két hangversenyt dirigálhat. A következő közgyűlés alkalmából készült bejegyzés tanúsága alapján ismét napirendi pontként tárgyalták Fekete puccskísérletét, amely szerint a zenekar hegedűművésze elsősorban Dohnányi karmesteri kvalitásainak kritizálása nyomán intézkedett az elnökkarnagy ellen. A muzsikus Dohnányiról alkotott véleménye azonban az évek során sem változott meg, amiről egy későbbi, 1941-ben az *Ujság* című folyóiratban megjelent beszámoló tanúskodik. A leírásban szóba hozott korábbi incidens

²³ N.N., „Dohnányi és a zenekritika”, *Pesti Napló* LXXV/234 (1924. november 5.): 12. Hasonló híradás jelent meg az *Esti Kurir* hasábjain is: N.N., „»Nekem nem kellene kritikusok« — Írja Dohnányi Ernő — a Ma Este új számában”, *Esti Kurir* II/235 (1924. november 6.): 8. Bár a szóban forgó nyilatkozatra sor került, 1925. januárjában a *Budapesti Hírlap* szerint azonban Dohnányi soha nem nyilatkozott ilyenfajta gondolatokat. N.N., „A filharmonikusok és a sajtó”, *Budapesti Hírlap* XLV/4 (1925. január 6.): 8.

Laskai Anna: „Nekem nem kellene kritikusok”. A karmester Dohnányi és az 1924-es sajtóbotrány eseményei valószínűleg éppen az 1923-as puccskísérletre utalhat, mint írják: „A Filharmóniai Társaságban ugyanis évek előtt összetűzése volt vele, bírálta Dohnányi vezényletét, kijelentve, hogy nagy zongoraművész és nagy zeneszerző létére sem dirigál jól. Ettől kezdve rossz viszonyban voltak.” Kérdéses és további vizsgálatot igényel ugyanakkor, hogy Fekete mellett vajon voltak-e még Dohnányinak rosszakarói a zenekaron belül, s ha igen akkor rendelkeztek-e olyan kapcsolatokkal, amelyek segítségével a félreállítást előmozdíthatták volna, és ehhez akár használhatták-e a sajtót.

Az áttekintett források alapján egyelőre nem állapítható meg egyértelműen, vajon ki vagy kik állhattak Dohnányi feltételezett megbuktatásának háttérében. Az mindenesetre bizonyos, hogy a rangos pozíciót betöltő zeneszerzőnek számos rosszakarója támadt mind a főváros zeneéletében, mind pedig az általa irányított együttesen belül. Jóllehet, 1924-ben Dohnányi már ötödik éve irányította a filharmonikusokat – amely posztot valóban zenekarvezetési tapasztalatok nélkül vállalta magára –, a legtöbb forrás alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy a zeneszerzőt elsősorban mégis karmesteri hiányosságai miatt bírálták, amihez nem is találhattak volna megfelelőbb szócsövet a sajtónál.